

איזה מין ילדים? הטיפול בילדים תוקפים מינית בראי האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד

מאת

איריס עדניה-נץ*, טליה אתגר**

הטיפול בילדים תוקפים מינית שאינם בני אחריות פלילית מפאת גילם מסור בידי מערכת הרווחה. פקיד הסעד מפנה את הילד הפוגע לטיפול. השאיפה היא להגיע להסכמה עם ההורים באשר לצורך בטיפול ולפעול בשיתוף עימם. בהיעדר הסכמת ההורים, הדרך היחידה לטפל בילדים אלה טיפול כופה הינה במרכזי טיפול שונים המופעלים ברובם על ידי עמותות. כזה הוא המרכז שהוקם ביוזמת עמותת על"ם ובשיתוף משרדי החינוך והרווחה, במטרה לסייע לחברה הישראלית להתמודד עם הבעיה של אלימות מינית בקרב ילדים מתחת לגיל האחריות הפלילית. הטעם להקמת המרכז, שהיה הראשון מסוגו בארץ, נבע מתוך האמונה כי ניתן להפסיק פעולות של אלימות מינית וכי חובה עלינו, כחברה, למנוע אלימות כזו. לנוכח העובדה, שהמדינה כמעט שאינה מפעילה תכניות טיפוליות ייחודיות לאוכלוסיית הילדים התוקפים מינית שאינם בני אחריות פלילית מפאת גילם, פנינו לנסות לאמוד את טיבו של הטיפול הניתן במרכז בפרספקטיבת עולם התוכן של האמנה ואת מידת הצלחתו לספק מענה הולם לאותם ילדים המופנים אליו. נדגים את התהליך הטיפולי המתבצע במרכז בילדים תוקפים מינית תוך כדי בדיקת עקרונותיה של האמנה: עקרון השוויון, עקרון טובת הילד, עקרון החיים, ההישרדות וההתפתחות ועקרון ההשתתפות, ובראש ובראשונה בראי הזכות לכבוד, אשר מהווה את המסד והתשתית הרעיונית של האמנה כולה. מאמר זה הינו סנונית ראשונה בבחינת הזיקה בין השפה הטיפולית למסגרת המשפטית בתחום של טיפול בילדים תוקפים מינית.

א. מבוא

ב. אלימות מינית בקרב קטינים – התופעה ודרכי הטיפול

* עורכת דין. מוסמכת במשפטים, אוניברסיטת תל-אביב. לשעבר מרכזת וחוקרת קבוצת העבודה בנושא אחריות הורית בוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה, בראשות השופטת סביונה רוטלוי (להלן: הוועדה או ועדת רוטלוי). מרצה במרכז הבינתחומי הרצליה, הקליניקה לסיוע לילדים ובני נוער במצבי סיכון ומצוקה, בשיתוף עמותת על"ם (עמותה לנוער במצבי סיכון, להלן: על"ם).

** מנהלת המרכז למניעה ולטיפול באלימות מינית בקרב ילדים, עמותת על"ם.

- ג. דרכי עבודתו של המרכז
 ד. זכויות הילד לאור האמנה
 ה. עבודת המרכז בראי האמנה
1. הזכות לכבוד
 2. עקרון השוויון
 3. עקרון טובת הילד
 4. עקרון החיים, ההישרדות וההתפתחות
 5. עקרון ההשתתפות
- ו. אחרית דבר

א. מבוא

מדינת ישראל מצויה זה כמה שנים בעיצומו של תהליך תרבותי, חברתי ומשפטי, המקדם בחינה מחודשת של מעמדם של ילדים ושל מקומם בחברה.

האמנה בדבר זכויות הילד משנת 1989,¹ אשר נחתמה ואושרה על ידי ממשלת ישראל,² קידמה דיון אינטנסיבי יותר באשר לבריור זכויות הילד ולהבניית תוכן לתפישת זכויות הילד.³

מאמר זה מנסה לאמוד עד כמה, אם בכלל, הביאו האמנה והשינויים שחלו במעמדם של ילדים בעקבות חקיקת חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו לחלחול ולהפנמה של עולם התוכן שלהם כלפי הטיפול בילדים תוקפים מינית.⁴ התפישה שבה דוגלת

1 האמנה בדבר זכויות הילד, כ"א 31, 221 (נפתחה לחתימה ב-1989) (להלן: האמנה).
 2 האמנה אושרה ונכנסה לתוקף בישראל בנובמבר 1991, ויודגש: כל עוד לא נקלטה האמנה בחוק, אין אפשרות לאכוף את הוראותיה באופן ישיר בבתי המשפט. עם זאת, משמשת האמנה מקור לפרשנות שיפוטית במלאכת העשייה השיפוטית. בשנת 2002 נכנס לתוקף חוק לציון מידע בדבר השפעת חקיקה על זכויות הילד, התשס"ב-2002, ס"ח 486, אשר מחייב בדיקה בשלב הכנת הצעת חוק בנוגע להשפעת ההצעה על זכויותיהם של ילדים ברוח עקרונות האמנה, באופן שמכיר באמנה, הלכה למעשה, נר לעשייה חקיקתית. עם זאת, חשוב לציין כי אין זה ברור עד כמה מיושם החוק הלכה למעשה. ראו: בג"ץ 4572/03 המועצה הלאומית לשלום הילד נ' ממשלת ישראל, תק-על (2) 1829 (2003).

3 במאמר זה, הביטוי "ילד" הוא גם "ילדה" במשמע.

4 במובן זה, למיטב ידיעתנו, המאמר הוא ראשוני וחדשני באופן שבו הוא מנסה לבחון את שיטת הטיפול בילדים תוקפים מינית מתחת לגיל האחריות הפלילית בפרספקטיבת עולם התוכן של זכויות האדם והילד שלהם. ניתן לאתר בספרות כתיבה שמתמקדת בשאלת זכותם של קטינים תוקפים מינית להליכים חלופיים, בשאלות של ענישה ראויה (למשל, בנוגע לחובת המדינות בארצות-הברית מכוח חקיקה פדרלית קיימת (Adam Walsh Child Protection and Safety Act of 2006) להקים מאגר נתונים אינטרנטי זמין ונגיש אודות עברייני מין, לרבות קטינים מעל גיל 14 שביצעו עבירות מין מסוימות בילדים מתחת לגיל 12. החלת החוק על קטינים מעוררת דילמות הן בהקשר

האמנה באשר לקטינים עוברי חוק הינה, בראש ובראשונה, טיפולית-שיקומית השואפת לקדם את הסיכוי לשילובם מחדש בחברה.⁵ יישומה המעשי של התפישה השיקומית מטיל, לגרסתנו, אחריות וחובה על המדינה לפעול לקידום זכויותיהם של קטינים עוברי חוק במסגרת הליכי הטיפול הננקטים כלפיהם.⁶ נטען, כי דברים אלה נכונים גם כלפי קטינים תוקפים מינית, על אף שדרכי הטיפול בתופעת האלימות המינית בקרב קטינים אינן יכולות להיות הדרכים הקונבנציונליות המותאמות לטיפול בעבריינים, ואף לא אלה המותאמות לטיפול בקטינים עוברי חוק. יתרה מכך, החובה המוטלת על המדינה לנקוט הליכי טיפול ייחודיים כלפי קטינים תוקפים מינית זוכה לדגש מיוחד שעה שעסקינן בילדים שאינם בני אחריות פלילית מפאת גילם. התפישה הרווחת כיום, המתבססת על מחקרים שונים שנעשו בתחום, מדגישה את חשיבות הטיפול באלימות מינית דווקא בקרב פוגעים צעירים בגילם הכרונולוגי, משום שהתערבות טיפולית מוקדמת יותר מניבה תוצאות טובות יותר, בין השאר, בשל העובדה שדפוסי ההתנהגות

של שמירה על זכויות אדם של הקטינים והן ביחס לאיזון הראוי בין שיקולי שיקום ושילוב בחברה, המהווים את הרציונל ששימש בסיס להקמת מערכת שפיטה נפרדת לנוער, לבין שיקולי ביטחון הציבור. הטענה היא כי חובת הרישום הנציח הבחנה בין קטינים שעברו עבירות מין לבין כלל הקטינים עוברי החוק, ויתרה מזו, היא תשווה את מעמדו של קטין תוקף מינית לזה של עבריין מין (בגין). התלבטות נוספת נשמעת בארצות-הברית בקשר לטכניקות הטיפול בקטינים שעברו עבירות מין. באופן קונקרטי, נשמעות התחבטויות באשר לשימוש בפוליגרף בקרב אוכלוסיית הקטינים שעברו עבירות מין ולשימוש בטכניקת טיפול המכונה PPG (penile plethysmography) המנסה לאמוד את התגובה של הקטין לרמת גירויים שמיעתיים או ויזואליים. ראו: Maggie Jones, *How Can You Distinguish a Budding Pedophile from a Kid with Real Boundary Problems?*, N.Y. TIMES, July 22, 2007, available at www.njjn.org/media/resources/public/resource_542.pdf. כן ניתן לאתר בספרות כתיבה שמתמקדת בענישה, ולעתים טיפול שיש בו היבט פיסיוולוגי, לגבי קטינים שעברו עבירות מין, אך אינה נוגעת לתחום הטיפול בילדים תוקפים מינית מתחת לגיל האחריות הפלילית בהיבט זכויות האדם והילד.

5 ס' 40ג) לאמנה מעגן את זכותו של ילד, אשר נטען לגביו כי הפר את דיני העונשין, להיות מטופל באופן המתיישב עם תחושת כבודו וערכו העצמי המחזק את הכבוד שהוא רוחש לזכויות האדם, בהתחשב בגילו ובחיוניות שילובו בחברה ומילוי תפקיד יצירתי בה. בס' 40ד) מעודדת האמנה קידום אמצעי טיפול בילדים, ייעוץ, חינוך וחלופות אחרות לטיפול מוסדי, על מנת להבטיח כי ילדים יטופלו באופן העולה בקנה אחד עם רווחתם, יחסית למצבם ולעבירה שנעברה.

6 ראו: משרד המשפטים הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה: דו"ח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי 33 (2003) (להלן: דו"ח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי). כן ראו: חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול) (תיקון מס' 14), התשס"ח-2008, ס"ח 688. ס' 1א לחוק מעגן את החובה לשמור על כבודו של הקטין ולתת משקל ראוי לשיקולי שיקום, טיפול ושילוב בחברה, בהתחשב בגילו ובמידת בגרותו במהלך נקיטת הליכים כלפיו.

המינית המנצלת טרם הופנמו בקרב הפוגע הצעיר.⁷ למרות האמור, לא הקימה המדינה עד היום תשתית טיפולית ראויה וייחודית לילדים תוקפים מינית. יודגש: קטינים תוקפים מינית שהינם בני אחריות פלילית אשר נשפטים על פי חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), התשל"א-1971,⁸ עלולים להיות מורשעים ולרצות עונשי מאסר או לשהות במעון נעול מכוח צו טיפול,⁹ ובמקרים חמורים פחות – להיות נתונים בפיקוח של שירות המבחן לנוער תחת צו פיקוח. אוכלוסייה זו זוכה לטיפול ולשיקום במסגרת תכניות שונות שמפעיל משרד הרווחה (היום, באמצעות עמותת עלם) בין שמדובר בקבוצות טיפוליות בקהילה, בקבוצות טיפוליות במעונות נעולים¹⁰ ובין שמדובר בקבוצה טיפולית שהוקמה בכלא אופק בשיתוף עלם ושירות בתי הסוהר. יוצא, אם כן, שברוב רובם של המקרים ניתן מענה טיפולי תואם לצורכי האוכלוסייה המסוימת. לגבי ילדים תוקפים מינית שאינם בני אחריות פלילית מפאת גילם, מסור הטיפול בידי מערכת הרווחה על פי חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960,¹¹ העשויה להפנותם להליכי טיפול באופן וולנטרי או כופה. אך אליה וקוץ בה – בהיעדר תשתית טיפולית ראויה וייחודית, כאמור, מופנים הילדים למרכזי טיפול שונים אשר מופעלים על ידי עמותות. המרכז למניעה ולטיפול באלמות מינית בקרב ילדים בעמותת

7 Garry P. Perry & Janet M. Orchard, *Assessment and Treatment of Adolescent Sex Offenders*, in 8 INNOVATIONS IN CLINICAL PRACTICE: A SOURCE BOOK 187 (Peter A. Keller & Steven R. Heyman eds., 1989). גורמים נוספים תומכים בהתערבות טיפולית מוקדמת יותר בקרב ילדים פוגעים מינית, וביניהם: העובדה שחלק גדול מעברייני המין המבוגרים החל בתקיפה מינית בגיל ההתבגרות ואף קודם לכן; העובדה שאחוז ההתעללות של מתבגרים עולה בשיעור מדהים – פי 55 (!) כשהם מבוגרים (Gene G. Abel & Judith V. Becker, *The Treatment of Child Molesters* (1984); וכן, העובדה ששיעור הרצידיביזם (=עבריינות חוזרת) בקרב תוקפים מינית שקיבלו טיפול, נמוך באופן ניכר יחסית לאלה שלא קיבלו טיפול – בקרבם ניכרת הסלמה בחומרת העבירות ובתדירותן. ראו: Guy Bourgon & Barbara Armstrong, *Transferring the Principles of Effective Treatment into a 'Real World' Prison Setting*, *Jill Efta-Breitbach & Kurt A. Freeman*, 32(1) *CRIM. JUST. & BEHAV.* 3 (2005); *Treatment of Juveniles who Sexually Offend: An Overview*, 13(3-4) *J. CHILD SEXUAL ABUSE* 125 (2004); Mario J. Scalora & Calvin Garbin, *A Multivariate Analysis of Sex Offender Recidivism*, 47(3) *INT'L J. OFFENDER THERAPY & COMP. CRIMINOLOGY* 309 (2003).

8 ס"ח 134 (להלן: חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול)).

9 ס' 26-24, שם; לדוגמה ראו: ע"פ 11560/05 פלוני נ' מדינת ישראל, תק-על 2725 (1)06 (2006); ע"פ 1004/06 פלוני נ' מדינת ישראל, תק-על 2181 (3)06 (2006); ע"פ 1631/07 פלוני נ' מדינת ישראל, תק-על 4075 (2)07 (2007).

10 קיימות תשע קבוצות טיפוליות בקהילה ועוד ארבע קבוצות במעונות של רשות חסות הנוער המופעלות על ידי עלם לאחר שזכתה במכרז להפעלתן.

11 ס"ח 52 (להלן: חוק הנוער (טיפול והשגחה)).

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע איזה מין ילדים? הטיפול בילדים תוקפים מינית בראי
האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד

עלם (להלן: המרכז), הוקם במטרה להתמודד עם בעיית האלימות המינית בקרב ילדים מתחת לגיל האחריות הפלילית. מאמר זה ינסה לאמוד את טיבו של הטיפול הניתן במרכז, בפרספקטיבת עולם התוכן של האמנה, ואת מידת הצלחתו לספק מענה הולם לאותם ילדים המופנים אליו, באופן שעשוי להצדיק את הרחבת פעילותו על פי המודל הקיים כל עוד המדינה אינה מיישמת את חובתה, הלכה למעשה.

ב. אלימות מינית בקרב קטינים – התופעה ודרכי הטיפול

לאחרונה, אנו עדים לעלייה תלולה במקרי האלימות בקרב ילדים ובני נוער בישראל, ובכלל זה גם אלימות מינית. אלימות מינית היא התנהגות מינית שבוצעה ללא הסכמה, בניגוד לרצון, בכפייה, או בדרך של נקיטת כוח, אלימות או שכנוע, או על ידי ניצול כוח שנובע ממעמד.¹² בביטוי "התנהגות מינית" אנו מכוונות לעבירות המין המנויות בסימן ה' בפרק י' לחוק העונשין¹³ הכוללות אינוס, בעילה אסורה בהסכמה, מעשה סדום, מעשה מגונה ומעשה מגונה בפומבי.¹⁴ לשם השוואה ארגון הבריאות העולמי הגדיר "אלימות מינית" כאקט מיני כלשהו או כניסיון ליצור אינטראקציה מינית, הערות או הצעות מיניות, הנעשים ללא הסכמה ורצון של אחד משני הצדדים והמכוונים למינו או למיניותו של האדם.¹⁵

12 טליה אתגר עבירות מין בקרב בני נוער 11 (1996).

13 ראו, בהקשר זה, ס' ההגדרות בחוק הגנה על הציבור מפני עברייני מין, התשס"ו-2006, ס"ח 154.
14 ראו: ס' 345-347, 348, 349 לחוק העונשין. הגדרה התואמת את המצב בשטח מבחינת אוכלוסיית היעד לקבלת טיפול. זאת, להבדיל מהגדרות רחבות יותר העשויות לחול גם על מקרים של ניצול מיני של ילדים ברמות הדחה לזנות או פורנוגרפיה וכן הטרדה מינית. ראו, למשל, החוק האנגלי – The Sexual Offences Act, 2003. לביקורת על אופן ניסוחו של החוק המבטא מדיניות של הפללה חובקת כל, ראו: John R. Spencer, *The Sexual Offences Act 2003: Child and Family Offences*, CRIM. L. R. 347 (2004).

15 WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO), WORLD REPORT ON VIOLENCE AND HEALTH, CHAPTER 6: SEXUAL VIOLENCE 149 (Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi & Rafael Lozano eds., 2002), available at www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap6.pdf: "Sexual violence is defined as: any sexual act, attempt to obtain a sexual act, unwanted sexual comments or advances, or acts to traffic, or otherwise directed, against a person's sexuality using coercion, by any person regardless of their relationship to the victim, in any setting, including but not limited to home and work".

אנו נתקלים באלימות זו בכל מקום – בקהילה, במשפחה ובבתי הספר. תופעה זו הולכת ומתרחבת בארץ ובעולם¹⁶ ואנו עדים במידה הולכת וגוברת לפגיעות מיניות של ילדים מצד ילדים ובני נוער.

אלימות מינית היא פן של אלימות. פן שמרבים לשמוע עליו, אך אין מרבים לדבר עליו. ההתייחסות לקטינים המעורבים באלימות מינית היא קשה, וקשה עוד יותר – כאשר מדובר בקטינים שהם תוקפים מינית, ולו משום הנטייה האנושית הטבעית להכחיש את התופעה או, לפחות, להדחיקה.¹⁷ בעוד שתשומת לב רבה ניתנה לקטינים קרבנות תקיפה מינית ולטיפול בהם, ההתייחסות הממוקדת לקטינים תוקפים, לזיהויים, לאבחונם ולדרכי הטיפול בהם, היא חדשה יחסית.

אוכלוסיית הקטינים הפוגעים מינית מתחלקת, על פי חתך של גיל, לשתי קבוצות עיקריות מבחינת אפשרויות הטיפול והגופים הממונים על כך:

1. ילדים מעל גיל 12 שהינו גיל האחריות הפלילית הנהוג בשיטת המשפט בישראל (להלן: קטינים).
2. ילדים שטרם מלאו להם 12 שנים (להלן: ילדים).

כאמור, קטינים תוקפים מינית שהינם בני אחריות פלילית ואשר נשפטים על פי חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), עלולים להיות מורשעים ולרצות עונשי מאסר או לשהות במעון נעול מכוח צו טיפול, ובמקרים חמורים פחות – להיות נתונים לפיקוחו של קצין מבחן לנוער, תחת צו פיקוח. וכן, קטינים שנמצאים בפיקוח שירות מבחן לנוער או רשות חסות הנוער מקבלים טיפול במסגרת התכנית לטיפול בעברייני מין מתבגרים המופעלת כיום על ידי עמותת עלם בעקבות מכרז להפעלת התכנית. קטינים המרצים עונשי מאסר זוכים לטיפול בכלא אופק בפרויקט משותף של עלם והשב"ס. שונה המצב לגבי ילדים תוקפים מינית שאינם בני אחריות פלילית מפאת גילם. כאמור, הטיפול בילדים אלה מסור בידי מערכת הרווחה על פי חוק הנוער (טיפול והשגחה), העשויה להפנותם להליכי טיפול באופן וולנטרי או כופה. כאשר מגיע מידע למערכת הרווחה אודות מקרה של תקיפה מינית אשר בוצע על ידי ילד שאינו בר

16 Robert E. Longo & David S. Prescott, *Introduction*, in CURRENT PERSPECTIVES: WORKING WITH SEXUALLY AGGRESSIVE YOUTH & YOUTH WITH SEXUAL BEHAVIOR PROBLEMS 31 (Robert E. Longo & David S. Prescott eds., 2006), available at ROBERT J. MC- ; www.bookstore.nearipress.org/book-samples/D-Introduction.pdf GRATH, GEORGIA F. CUMMING & BRENDA L. BURCHARD, CURRENT PRACTICES AND TRENDS IN SEXUAL ABUSER MANAGEMENT: THE SAFER SOCIETY 2002 NATIONWIDE SURVEY (2003).

17 טליה אתגר ובלהה דוידזון-ערד המטפל/מאבחן בעברייני מין מתבגרים: סוגיות, קשיים ודילמות 15-14 (1998).

אחריות פלילית מפאת גילו,¹⁸ על פקיד הסעד להעביר את המידע שהגיע אליו למשטרה בצירוף המלצה לפעול (למשל, לצורך מיצוי הבריור העובדתי) או להימנע מלפעול בנושא הדיווח, אם קיבל פטור מוועדת הפטור.¹⁹ המשטרה שקיבלה דיווח אודות העניין אמורה לפעול בכל הנוגע למידע על ילדים שאינם בני אחריות פלילית מפאת גילם בדרכים מיוחדות שיאפשרו לשקם את הילדים המעורבים לצד מעקב עתידי על תפקודו של הילד הפוגע.²⁰ פקיד הסעד יפנה את הילד הפוגע לטיפול. השאיפה היא להגיע להסכמה עם ההורים באשר לצורך בטיפול ולפעול בשיתוף עימם. בהיעדר הסכמת הורים, ובחוסר ברירה, יפנה פקיד סעד לבית משפט לנוער ויבקש להכריז על הילד כעל קטין נזקק²¹ ולקבוע דרכי טיפול והשגחה, לרבות חיובו של הילד לקבל טיפול הולם.²² בשלב הזה, ניווכח לדעת כי בהיעדר מרכזי טיפול ממשלתיים, הדרך היחידה לטפל בילדים תוקפים מינית מתחת לגיל האחריות הפלילית, הינה במרכזי טיפול שונים אשר מופעלים על ידי עמותות.

כאמור, המרכז הוקם ביוזמת עלם ובשיתוף משרדי החינוך והרווחה, במטרה לסייע לחברה הישראלית להתמודד עם התופעה של אלימות מינית בקרב ילדים מתחת לגיל האחריות הפלילית. ברמה המערכתית, כפועל יוצא משיתוף משרדי הממשלה (הרווחה והחינוך), יתקבל ילד למרכז אך ורק בהסכמת הגופים האמורים. למרות האמור, המרכז אינו נהנה מתקצוב ייעודי וייחודי מטעם הממשלה, ומשכך, הוא מופעל, בחלק הארי שלו, באמצעות עמותת עלם (לבר משלומים פרטניים בעבור טיפול בילדים מסוימים המועברים על ידי המחלקות לשירותים חברתיים).

המרכז מפעיל מספר סניפים ברחבי הארץ²³ ומאויש על ידי אנשי מקצוע מתחום מדעי ההתנהגות: פסיכולוגים, קרימינולוגים קליניים ועובדים סוציאליים, אשר השתלמו בתחום הספציפי של אבחון, הערכה וטיפול בילדים תוקפים מינית.

זהו המרכז היחיד בארץ שהוקם במטרה לסייע לאוכלוסיית הילדים התוקפים מינית, שהינה מתחת לגיל האחריות הפלילית, והוא מתמחה בילדים תוקפים מינית. גופים אחרים העוסקים בנושא אינם מטפלים באופן ייחודי באוכלוסייה זו, אלא נוסף

18 על פי חובת הדיווח הסטטוטורית המעוגנת בס' 368 לחוק העונשין (להלן: חובת דיווח).

19 ס' 368ד(ו) לחוק העונשין. ראו עוד בנושא בכרך זה: דרורה נחמני-רוט "התנאים לקבלת פטור לפקיד הסעד מדיווח למשטרה על עבירות בילדים" משפחה במשפט ג-ד 379 (2009-2010).

20 בג"ץ 7374/01 פלוני נ' מנכ"ל משרד החינוך, פ"ד נז(6) 529, 537-538 (2003) (להלן: עניין פלוני).

21 מכוח ס' 2 לחוק הנוער (טיפול והשגחה).

22 ס' 3, שם, מאפשר, בין היתר, לתת כל הוראה הדרושה לטיפול.

23 הסניף הראשי של המרכז פועל בתל אביב. נוסף לכך, פועלים סניפים בעפולה (סניף הנותן מענה לצפון כולו), בשפרעם, במועצה האזורית הר חברון, ובשלושה טיפולית בבני ברק. המרכז מתעתד במהלך השנה הבאה להפעיל סניפים נוספים בצפון הארץ ובדרומה.

על כך, הם מטפלים גם בקרבנות – נפגעי עבירה, כשהאוריינטציה הטיפולית ומודל העבודה, מטבע הדברים, שונים.

טרם הקמת המרכז, לא היה במדינת ישראל ולו גוף אחד שנתן מענה לאוכלוסייה זו. הורים ואנשי מקצוע עמדו נבוכים וחסרי אונים אל מול פגיעות מיניות חמורות המבוצעות על ידי ילדים (כבר מגיל הגן!)²⁴, ללא כתובת שניתן לפנות אליה. כל זאת, על אף שהיה קיים בארץ הידע הדרוש ועל אף הידיעה שטיפול מוקדם יציל קרבנות עתידיים ושסביר להניח כי גם ימנע תוקפים נוספים, שכן חלק בלתי מבוטל מן הילדים הפוגעים הם בעצמם נפלו קרבן לתקיפה מינית.²⁵

הרציונל להקמת המרכז נבע מתוך האמונה כי ניתן להפסיק פעולות של אלימות מינית וכי חובה עלינו, כחברה, למנוע אלימות כזו. הגברת המודעות והעלאת הנושא על סדר היום הציבורי, יש בהן כדי לסייע בהקטנת מימדי התופעה ולתרום למניעתה.

ג. דרכי עבודתו של המרכז

כאמור, המרכז הוקם כדי לטפל באלימות מינית בקרב ילדים מתחת לגיל האחריות הפלילית. עם זאת, ולמרות שרוב רובם של הילדים המטופלים במרכז הינם מתחת לגיל 12, מטפל המרכז גם בקטינים מעל גיל זה, בתנאי שאין הם נמצאים בהליך פלילי.

המרכז שם דגש ייחודי על מניעה מוקדמת באמצעות תכניות שונות, וכן באמצעות ה"קו החם" והפורום באינטרנט. כלים אלה מאפשרים התייעצות דיסקרטית ואנונימית בכל הקשור להתלבטויות הנוגעות לשאלה מתי התנהגות מינית היא נורמטיבית ומתי היא חריגה. הקו החם פועל, למעשה, בשיטת "הרמזור" והוא מסווג את קשת ההתנהגויות המיניות באופן הבא:

- אור ירוק – כאשר ההתנהגות המינית נמצאת נורמלית ונורמטיבית.
- אור צהוב – כאשר ההתנהגות המינית מעוררת דאגה ומחייבת התייחסות בהתאם להנחיות.
- אור אדום – כאשר ההתנהגות המינית נמצאת חריגה ופוגעת, באופן שמחייב הפניה לאיש מקצוע מומחה בתחום הנמצא במרכז.

24 הנתונים נלמדים מסקרים שנתיים שמתבצעים במרכז באופן שוטף והמעידים על כך כי כבר בגיל שלוש וחצי (!) מבצעים ילדים תקיפות מיניות.

25 ממצאים מחקריים מעידים על כך כי בין 30% ל-50% מהילדים שתקפו היו בעצמם קרבנות לתקיפה מינית. ראו: BARBARA L. BONNER, & C. EUGENE WALKER, CHILDREN WITH SEXUAL BEHAVIOR PROBLEMS: ASSESSMENT AND TREATMENT, Final Report, National Center on Child Abuse and Neglect, U.S Department of Health and Human Services (2000), available at www.dshs.wa.gov/pdf/ca/CSBPRreport.pdf

כאשר מופנה ילד לטיפול במרכז, מעריכים, בשלב ראשון, את צרכיו ואת רמת הסיכון שלו. נאסף המידע הרלוונטי לגבי הילד המטופל: ²⁶ החל מהנתונים האישיים המאפיינים אותו, דרך נסיבות המקרה הספציפי שבגינה הופנה למרכז, וכלה בניסיון להתחקות אחר תהליך התפתחותו בהקשר המשפחתי והקהילתי שאליו הוא שייך. המידע מתקבל מכל המערכות שיש, או שהיה, להן קשר עם הילד ומשפחתו. לדוגמה: פנימייה, בית ספר, דו"ח פסיכו-סוציאלי וכדומה. בשלב הבא, מתקיים מפגש של אנשי המקצוע המלווים את הילד לצורך עדכון, חשיבה משותפת ואיתור "הגורם המרתיע" ²⁷ המתאים לילד המסוים ולמשפחתו בנסיבות העניין.

מיד לאחר מכן, מצטרפים הילד והוריו לאותו פורום. אז ניתנים הסבר ומידע מפורט לילד ולמשפחתו, הסוקרים את עבודת המרכז, את התופעה, את דרכי הטיפול הנהוגות במרכז ואת ההשלכות הצפויות. לאחר מכן, מתנהלת שיחה בין הילד לאיש מקצוע מהמרכז, ובמקביל – בין ההורה או ההורים לבין איש מקצוע אחר. המטרה העיקרית היא ללמוד ולהבין מהי נקודת המבט של הילד ושל הוריו, ככלל, ובאשר לנסיבות העניין, בפרט. בשלב זה, נכתב דו"ח ולאחר כתיבתו מזמנים שוב את אנשי המקצוע המלווים את הילד. במפגש זה, סוקרים לפניהם את הממצאים ואת ההמלצות. התכנית הטיפולית נקבעת במשותף על ידי כל הגורמים המקצועיים.

בדרך כלל, ההמלצה היא לטפל בילד, ובמקביל לסייע להורים להוות משאב תומך לילד באמצעות הדרכה מתאימה. המרכז מקיים טיפולים פרטניים וקבוצתיים לילדים וכן מודל משולב של טיפול פרטני לילד ומשפחתו. ²⁸ כל הטיפולים המנויים לעיל הינם אמבולטוריים באופיים. ויודגש, השאלה המנחה בקביעת הטיפול היא טובת הילד.

מיד לאחר שהוחלט על התכנית הטיפולית המומלצת, מזמנים למפגש את הורי הילד, ובמידת האפשר – כפוף לגילו של הילד ולשאלות הנוגעות לטובתו – את הילד. במפגש זה, מציגים את עיקרי הדו"ח ואת ההמלצות בנוגע לתכנית הטיפולית המיועדת. למעשה, המטרה העיקרית במפגש זה, היא לגייס את ההורים כמשאב טיפולי זמין ותומך בילד. עם תום המפגש, סלולה הדרך לעבודה הטיפולית עם הילד. פקיד הסעד מקבל דיווח תקופתי אודות התקדמות הטיפול. בסוף התהליך, נערך מפגש מסכם שבו משתתפים הילד, הוריו, אנשי הטיפול מהמרכז ואנשי המקצוע המלווים את הילד, ובו מסכמים את הטיפול תוך העצמת הילד ומשפחתו לאור התהליך שאליו גויסו ואשר אותו עברו.

26 טליה אתגר אבחון עברייני מין מתבגרים 16-17 (1997); טליה אתגר מה בין הערכת מסוכנות להערכת סיכון וצרכים 36-37 (2008).

27 אתגר, לעיל ה"ש 12, בעמ' 21-23.

28 טליה אתגר ונועם נדר "תפירה מאותו הבד, על פי מידות המטופל": התייחסות פרטנית לעקרונות הטיפול בעברייני מין קטינים" מסיכון לסיכוי – התערבויות טיפוליות בנוער עובר חוק ובצעירים במצוקה 219 (מאיר חובב, חיים מהל ומרים גולן עורכים, 2008) www.ashalim.org.il/files/ruthregulant/tefirameotohed.doc

חשוב לציין כי המרכז אינו פועל בחלל ריק. פעילותו מתבצעת בזיקה לגורמים נוספים, ביניהם מערכת הרווחה, מערכת החינוך ובמקרים מתאימים, גם המשטרה. כאמור, החוק הישראלי מעגן חובת דיווח באשר לקטין שנעברה בו עבירת מין בתוך המשפחה בידי האחראי עליו או בידי בן משפחה שטרם מלאו לו 18, ובאשר לקטין שנעברה בו עבירת מין במסגרת החינוכית שבה הוא נמצא. חובת הדיווח לפקיד הסעד או למשטרה, נועדה לאפשר חקירה של פרטי האירוע ולהושיט עזרה טיפולית וסיוע ראויים. על אופייה של חובת הדיווח ועל חשיבותה, מבחינת בדיקת האירוע והושטת טיפול הולם, עמד בית המשפט העליון בעניין פלונים.²⁹ בית המשפט אימץ את הגישה המושיטה טיפול ליוזם המעשה ולקרבת תוך הימנעות מהדבקת תווית של "פוגע" ו"נפגע" האופיינית לסיווג המעורבים בעבירות מין שמעורבים בהן קטינים ומבוגרים ולנוכח הנזק הנפשי וההתפתחותי הבלתי הפיך שעלול להיגרם לשניהם כתוצאה ממעשה התקיפה.³⁰ בית המשפט הבהיר כי חובת הדיווח חלה גם במקרה שהמבצע אינו אחראי בפלילים מפאת גילו. חובה זו חיונית להגנה הן על הפוגע והן על הנפגע, כמו גם על נפגעים פוטנציאליים נוספים. כאמור, על פקיד הסעד להעביר את המידע שהגיע אליו למשטרה אם קיבל פטור מוועדת הפטור. בשלב הזה, כאמור, יופנו ילדים פוגעים, שאינם בני אחריות פלילית מפאת גילם, לטיפול. ויודגש: כל המקרים המטופלים במרכז מלווים על ידי פקיד סעד לחוק נוער, כך שבסופו של דבר, הטיפול במרכז הוא טיפול כפוי בדרך זו או אחרת.

תפישת העולם המנחה את העבודה במרכז היא השאיפה להוציא את הילדים התוקפים מיניית ממעגל העבריינות באמצעות מתן טיפול הולם, כמו גם מניעת קרבנות עתידיים והגנה על הציבור הרחב, בעיקר על ילדים אחרים. במילים אחרות, התפישת הטיפולית מתמקדת לא רק במטופל, בצרכיו, בבעיותיו ובזכויותיו, אלא גם בחברה שבה הוא חי, באופן ששואף להגן עליה ולמנוע קרבנות נוספים.³¹

מבחינה משפטית, ניתן לומר כי עיקר ההוראות המסדירות את העבודה השוטפת של המרכז מרוכזות בחוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופסות, התשכ"ב-1962,³² שהוא החוק העיקרי בשיטת המשפט בישראל המסדיר את מערכת היחסים בין הורים לילדיהם. ההורים הם האפוסטרופסים הטבעיים של הילד, דבר הכולל, בין היתר, את החובה ואת הזכות לדאוג לצורכי הקטין ואת הסמכות לייצגו.³³ הקטין זקוק להסכמת

29 עניין פלונים, לעיל ה"ש 20.

30 שם, בעמ' 535. כאמור, גם בעיני המטפל, התוקף הוא ילד, ראשית לכול, ולא רק תוקף (ראו להלן הדיון בנושא יישום טובת הילד בעבודה הטיפולית, בעמ' 218-219).

31 טליה אתגר "ילדים תוקפים מינית" הפיקוח על עברייני מין בישראל: ענישה או טיפול 164, 155-166 (אפרת שהם עורכת, 2008).

32 ס"ח 120 (להלן: חוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופסות).

33 שם, ס' 14 ו-15.

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע איזה מין ילדים? הטיפול בילדים תוקפים מינית בראי
האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד

נציגו, ההורה, לצורך ביצוע פעולות משפטיות, לרבות קבלת טיפול.³⁴ חוק הנוער (טיפול והשגחה), חשוב אף הוא לעבודת המרכז, בהגדירו את גבולות האוטונומיה ההורית ואת מידת התערבותה של המדינה בתא המשפחתי. כדי לאמוד את טיבו של הטיפול הניתן במרכז בפרספקטיבת עולם התוכן של תפישת זכויות הילד נפנה, ראשית לכל, לסקירת האמנה.

ד. זכויות הילד לאור האמנה

יש הרואים באמנה גורם מכריע בהתרחשותה של "מהפכה התרבותית האוניברסלית" המתחוללת בתחום זכויות הילד,³⁵ בשל פריסתה הגיאוגרפית הרחבה והיקף הזכויות הנכללות בה. בין אם מדובר במהפכה ובין אם לאו, אין ספק כי האמנה היא מסמך משפטי ייחודי באופן שבו היא מבססת תפישה קוהרנטית והוליסטית לעניין מעמדם של ילדים. נקודת המוצא של האמנה הינה כי ילדים הם בני אנוש, סובייקטים אוטונומיים, בעלי זכויות ואינטרסים עצמאיים ונפרדים. התשתית העומדת ביסוד האמנה היא ההכרה בזכות האדם של הילד לכבוד. זכותו לכבוד של הילד היא הרוח הנושמת ומקור החיים של כל אחד מעקרונותיה ושל כל אחת מקשת הזכויות הפרטניות שאותן היא מקנה לילדים.

מהמקום הזה מקדמת האמנה את העצמתם של ילדים במשפחה ובקהילה ומעצבת תפישה שונה של הילדות. הילדות, על פי האמנה, היא קטגוריה חברתית נפרדת בעלת חשיבות משל עצמה, המחייבת להעמיד את הילדים במרכז העיסוק המשפטי והחברתי בעניינם.

ברוח זו, מתוך ההכרה בילדים בני אנוש, זכאים ילדים לזכויות האדם והאזרח שלהם. כילדים, הם זכאים לקשת רחבה ומגוונת של זכויות ייחודיות. ועל כל אלה ניצב על המשמר עקרון ה"כשרים המתפתחים של הילד",³⁶ המשמש מעין מדד ווסת לאופן מימושו ויישומן של זכויות ילדים, הלכה למעשה.

האמנה, אם כן, אינה נוטשת את הילדים לזכויותיהם. תחת זאת, מכירה האמנה בכך שמימוש האוטונומיה על ידי ילדים עשוי, לעתים, להיות בעל השפעות מכריעות על חייהם. משכך, מבקשת האמנה לקדם גישה של פטרנליזם ליברלי כלפי ילדים המכוונת

34 שם, ס' 4. מדובר, למעשה, בהגבלת כשרותו של קטין לפעולות משפטיות. ראו: יצחק אנגלרד חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962 36 (התשל"ב).

35 ראו יהודית קרפ "אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד – מטה קסם או מקסם שווא" המשפט 22, 12 (2006) www2.colman.ac.il/law/hamishpat_j/22/krap.pdf

36 ובלשון האמנה "evolving capacities of the child", ס' 5 לאמנה המכוון להתאמה במימוש זכויות ילדים. לעניין זה, ראו: משרד המשפטים הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה: דו"ח הוועדה – הלק כללי 255 (2003) (להלן: דו"ח כללי).

להגנה על ילדים ועל זכויותיהם, בעצם ההכרה בקיומן של הגבלות על מימוש זכויות הילדים ועל יישומן ככל שנדרש להגנה על האוטונומיה העתידית שלהם.³⁷ אחת ההשפעות העיקריות של גישה זו, אם לא העיקרית שבהן, באה לביטוי באופן שבו מבססת האמנה את מערכת היחסים העדינה בין ילדים להוריהם בזיקה לתפקיד המדינה. כנקודת מוצא, מכירה האמנה בחשיבותם של ההורים, של המשפחה ושל הקהילה להתפתחותו ההרמונית של הילד.³⁸ מתוקף זכותו של הילד לגדול עם, ועל ידי, הוריו, מעצבת האמנה את תפקידם של ההורים בהיבט של אחריות הורית. נקודת המוצא של האחריות ההורית, על פי האמנה, היא מימוש זכויות הילד וקידומן. הילד הוא אדם המצוי בתהליך התפתחות הזקוק לאחריות הורית להבטחת מכלול האינטרסים שלו ולקידומם. תלותו של הילד בהוריו הולכת ומשתנה בהתאמה לכשירותו המתפתחת. התפקיד ההורי נושא אופי של הכוונה והדרכה ראויות.³⁹ ההורים, על פי תפישת האחריות ההורית, הם בעלי אחריות משותפת וראשונית. ובמה דברים אמורים? בתוקף זכותו של הילד לגדול ולהיות מטופל על ידי הוריו, מבססת האמנה את עדיפותם המשפטית והטבעית של ההורים בגידולו, באופן שאחריותם היא ראשונית. טובת הילד היא קנה המידה להפעלת התפקיד ההורי.⁴⁰ הפועל היוצא הוא כי ראשוניות מעמדם של ההורים, לצד עיגון טובת הילד כאמת מידה להערכת התפקוד ההורי, כאמור, מבססים ומעצבים את כוח ההתערבות של המדינה בתא המשפחתי בשם טובת הילד.

37 פרופ' מייקל פרימן היה זה שטבע את המושג "פטרנליזם ליברלי". ראו: MICHAEL FREEMAN, THE MORAL ; וכן: MICHAEL FREEMAN, THE RIGHTS AND WRONGS OF CHILDREN (1983)

.STATUS OF CHILDREN, ESSAYS ON THE RIGHTS OF THE CHILD 37 (1997)

38 על כך עומדת האמנה במבוא: "...The States Parties to the present Convention, Convinced that the family, as the fundamental group of society and the natural environment for the growth and well-being of all its members and particularly children, should be afforded the necessary protection and assistance so that it can fully assume its responsibilities within the community..."

39 ס' 5 לאמנה: "States Parties shall respect the responsibilities, rights and duties of parents, ...to provide, in a manner consistent with the evolving capacities of the child, appropriate direction and guidance in the exercise by the child of the rights recognized in the present Convention"

40 ס' 18 לאמנה: "States Parties ...to ensure recognition of the principle that both parents have common responsibilities for the upbringing and development of the child. Parents or, as the case may be, legal guardians have the primary responsibility for the upbringing and development of the child. The best interests of the child will be their basic concern..."

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע איזה מין ילדים? הטיפול בילדים תוקפים מינית בראי האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד

עם זאת, האחריות המדינתית בתוקף תפישת האחריות ההורית היא רחבה יותר. על המדינה חלות אחריות וחובה כלפי הילדים לאפשר להם ליהנות מזכותם לגדול בקרב הוריהם.⁴¹ על המדינה לסייע להורים במילוי תפקידם, החל מכינון שירותים בקהילה, וכלה בהתערבות אקטיבית עת זו נדרשת.

דגשים אלה, המעצבים את תפישת האחריות ההורית על פי האמנה, מקדמים את התובנה כי לצד קידום זכויות הילד פועלת האמנה להעצמת התא המשפחתי וליצירת נורמה קולקטיבית של אחריות קהילתית.⁴²

העיסוק בתפישת זכויות הילד אינו פשוט כלל ועיקר והוא מעורר שאלות סבוכות ומורכבות. במאמר זה, אנו מנסות, כאמור, לבדוק את מידת ההפנמה של תפישת זכויות הילדים בעבודה במרכז, לעמוד על השאלות ועל הדילמות המתעוררות בתהליך הטיפולי ולהמחיש באיזה אופן עשוי השיח המשפטי לבטא את השיח הטיפולי המקצועי ולהשלימו. כל זאת, ממקום שמנסה לאמוד את טיבה של האחריות כפי שהיא באה לביטוי בשירות הקהילתי הניתן לילדים תוקפים מינית במרכז.

ה. עבודת המרכז בראי האמנה

הטיפול בילד תוקף מינית מצוי על קו התפר העדין בין הניסיון לקדם את טובתו לבין ההכרה בזכויות נפגע התקיפה והשאיפה, במכלול, להגן על הציבור הרחב. ועדת רוטלוי, בדיוניה אודות הקטין בהליך הפלילי, עמדה על המתח המתמיד בין הרצון להגן על קטינים, גם אם סרחו, לבין השאיפה להגן על בטחון הציבור. האינטרס הציבורי בהקשר זה אף הוא אינו חד מימדי. מחד גיסא, הרחקת קטינים שעברו על החוק תקטין, בטווח הקצר, את שיעור העבריינות. מאידך גיסא, טיפול בקטינים עוברי חוק ושיקומם יפחיתו את שיעור העבריינות העתידי. בהקשר זה, עמדה ועדת רוטלוי על כך כי הסיכוי לשיקום נראה רב יותר עת מדובר באנשים צעירים שאישיותם טרם עוצבה ושחינוכם טרם הושלם.⁴³

41 ס' 27 לאמנה: States Parties, in accordance with national conditions and within their means, shall take appropriate measures to assist parents and others responsible for the child ... and shall in case of need provide material assistance ..."

42 להרחבת הדיון בתפישת האחריות ההורית, כמעצבת את מערכת היחסים בין ילדים להוריהם בזיקה לתפקיד המדינה, ראו: משרד המשפטים הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה: דו"ח ועדת המשנה בנושא הילד ומשפחתו (2003) (להלן: דו"ח ועדת המשנה בנושא הילד ומשפחתו).

43 דו"ח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי, לעיל ה"ש 6, בעמ' 19, וכן ראו לעיל ה"ש 7 והטקסט הצמוד לה.

להלן, ננסה להדגים את התהליך הטיפולי המתבצע במרכז בילדים תוקפים מינית בראי האמנה, תוך בדיקת ארבעת עקרונותיה: עקרון השוויון, עקרון טובת הילד, עקרון החיים, ההישרדות וההתפתחות, ועקרון ההשתתפות. חשוב להבין כי האמנה מקדמת תפישה גלובלית של תרבות זכויות ילדים שהינה תרבות הדוגלת בכבוד כבוד האדם של הילד.⁴⁴ משכך, נקדים ונפנה לבחינת הזכות לכבוד, אשר, כאמור לעיל, מהווה את המסד ואת התשתית הרעיונית של האמנה כולה.

1. הזכות לכבוד

כאמור, הזכות לכבוד מהווה את המסד ואת התשתית הרעיונית של האמנה כולה. כל הזכויות המוקנות מכוחה לאוכלוסיית הילדים יונקות את מעמדן מהכרה בכבודו של הילד שהינו בן אנוש, בעל יישות עצמית ונושא זכויות עצמאיות.

בשיטת המשפט הישראלית, מהווה הזכות לכבוד זכות חוקתית בעלת מעמד מיוחד בחוק היסוד. בבסיסה, כמושג משפטי אופרטיבי, עומדת ההכרה כי האדם הוא יצור חופשי, אוטונומי, וההכרה בשלמותו הפיסית והרוחנית, באנושיותו ובערכו כאדם.⁴⁵ הטיפול במרכז שם לו כאחת המטרות לפתח את ערכו העצמי של הילד המטופל ואת תחושת הכבוד שלו. ההכרה בערכו של הילד התוקף אין משמעה בשום פנים קבלת המעשה שעשה. נהפוך הוא – הרעיון הוא להוביל את הילד תוך כדי הטיפול וההתייחסות המכבדת כלפיו, כאדם, להכיר באחריות למעשיו, לתחושת אמפתיה כלפי הקרבן ובסופו של דבר, לתחושת כבוד מצידו לזכויות האדם של הזולת.⁴⁶ במושגים הטיפוליים, הדגש הוא על פיתוח אמפתיה מצידו של התוקף כלפי הקרבן. במילים אחרות, התהליך מתמקד בהובלת הילד התוקף להכרה כי הקרבן הוא אדם בעל כבוד, רצונות, זכויות, מחשבות, תחושות ומאויים, ואינו אובייקט לסיפוק הצרכים האינדיווידואליים של התוקף.

באותו קו, השוקד על טיפול ממקום של כבוד לילד התוקף, מושם דגש על אמירת האמת לילד, גם כאשר זו קשה ואינה נעימה למשמע אזניו. בתחילת הטיפול עורכים הסכם עם הילד, בבחינת "נאה דורש נאה מקיים", או, בשפת הטיפול – "מודלינג" (Modeling). על פי ההסכם, הדרישות מהמטפל ומהמטופל הן הדדיות: על שניהם לעמוד בלוח הזמנים כפי שנקבע. זאת ועוד, נקבע ביניהם קוד מוסכם לשפת הדיבור

44 קרפ, לעיל ה"ש 35, בעמ' 14, 17.

45 אהרן ברק "כבוד האדם כזכות חוקתית" הפרקליט מא(ג) 271, 277 (התש"ן).

46 מעניין לראות את ההתאמה הקיימת בין יעדי הטיפול במרכז לבין המלצות ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי לנוסח חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), לפרק א' 1, ס' (ז): "הכרה של קטין שנקבע כי ביצע עבירה באחריות למעשיו ופיצוי נפגע העבירה על ידו במקרים המתאימים, הם מרכיבים חשובים בתהליך שיקומו של הקטין" (דו"ח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי, לעיל ה"ש 6, בעמ' 47).

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע איזה מין ילדים? הטיפול בילדים תוקפים מינית בראי
האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד

אשר ישמש אותם במהלך הטיפול כולו. במהלך הטיפול, יושבים המטפל והמטופל זה מול זה, "שמים את הדברים על השולחן", ומדברים ב"גובה העיניים". החל מתהליך הערכת הסיכון והצרכים של הילד התוקף, דרך שיבוצו של הילד לטיפול המתאים לו, וכלה בטיפול עצמו.

2. עקרון השוויון

עקרון השוויון, המעוגן בסעיף 2 לאמנה, מתפרש על מכלול גורמים הקשורים למאפייני הילד המסוים או להוריו, אשר בגינם אסורה אפליה מכל וכל. כך, למשל, אסורה אפליה על רקע גזע, צבע, מין, שפה, דת, השקפה פוליטית או אחרת, מוצא לאומי, אתני, או חברתי וכו'.

עקרון השוויון מקבל דגש מיוחד בהוויה החברתית הישראלית. החברה הישראלית היא חברה פלורליסטית המקבצת קהילות, תרבויות, דתות ולאומים היוצרים חברה רב-תרבותית. המושג "רב-תרבותי" מכוון להתייחסות החברה בכבוד ובחיוב להטרוגניות התרבותית המאפיינת אותה, באופן שמבטיח מתן ביטוי לשונות זו.⁴⁷ במילים אחרות, ההטרוגניות נתפשת כביטוי לרצון לגיטימי של יחידים ושל קהילות לשמר את שונותם, באופן שתפקיד המדינה הינו לספק את המשאבים הדרושים לשימור התרבות של כל קבוצה.⁴⁸ עם זאת, ברי כי קיומה והישרדותה של חברה אנושית מחייבים הכרה בקיומם ובעליונותם של ערכים הומניסטיים וכלל-אנושיים. ברוח זו, תומכת עמדה רב-תרבותית ליברלית בהתערבות המדינה על מנת שיובטחו זכויותיהם הבסיסיות של הפרטים הנמנים עם הקבוצות התרבותיות והחברתיות השונות.⁴⁹ מבחינת הפרט, הבנת הרקע החברתי-תרבותי שעיימו נמנה היחיד בחברה רב-תרבותית היא בעלת חשיבות מכרעת ככל שמבינים את היחיד כתוצר של ההתנסות החברתית-תרבותית שלו.⁵⁰ ניתן, בהקשר זה, לדבר על תהליך היוצר "אופי חברתי" המושפע מתוכנה של מערכת הערכים בתרבות מסוימת ומהדרך שבה מופעלת מערכת ערכים זו בתהליך החיברות.⁵¹

47 ראו בג"ץ 7426/08 טבקה משפט וצדק לעולי אתיופיה נ' שרת החינוך, תק-על 10(3) 2894, פס' 13 (2010).

48 אמנון רובינשטיין "שקיעתה, אך לא מותה, של הרב-תרבותיות" הפרקליט מט(1) 47, 52 (2006).

49 בג"ץ 7426/08, לעיל ה"ש 47, שם.

50 ראו בנושא חובת הדיווח אודות התעללות ועבירות מין במשפחה בחברות רב-תרבותיות שונות, בכרך זה: שמואל גולדשטיין ורינה לאור "היבטים בין-תרבותיים והשפעתם על אנשי מקצוע בהקשר של איתור ילדים נפגעי התעללות והזנחה וחובת הדיווח" משפחה במשפט ג-ד 243 (2010-2009).

51 תמר רות הורביץ "האדם הסובייטי בחברה פתוחה" בין שני עולמות: קובץ מאמרים להעשרת מנהיגים הורים בנושא קליטת הורים מברית המועצות 7, 7 (רבקה ולר עורכת, 1992).

דומה, כי טיפול בילדים תוקפים מינית, מעצם טיבו ומהותו, חייב לקיים דיאלוג תמידי עם ה"אופי החברתי" ועם ההתייחסות החברתית והתרבותית המאפיינת את קבוצת ההתייחסות של הילד בזיקה לערכים הומניסטיים. לצורך המחשה, די להזכיר את ההתייחסות השונה למיין, לחלוקת תפקידים בין המינים, לעיצוב סטריאוטיפים מגדריים וליצירת "טאבו" חברתי הרווח בקרב תת הקבוצות התרבותיות והחברתיות השונות הנמנות עם החברה בישראל.

פנינו לבדוק באיזה אופן, אם בכלל, בא לביטוי עקרון השוויון בעבודה המעשית במרכז. מצאנו, כי העבודה הטיפולית עם הילדים התוקפים מינית במרכז נותנת מענה כמעט לכל הילדים המגיעים אליו, ללא קשר לשאלת מקום המגורים, המוצא החברתי, הרקע הדתי והמיין.

כך, לדוגמה, הטיפול במרכז ניתן לילדים ולילדות. בשלב זה, הטיפול בילדות הוא, בעיקרו, טיפול פרטני משום מיעוטן היחסי באוכלוסיית הפונים.

מבחינה גיאוגרפית, שואף המרכז לפריסת השירות הטיפולי בהתאמה לצרכים המתעוררים בשטח. נכון לכתיבת שורות אלה, ניתן למנות, כפי שאמרנו, את המרכז בתל-אביב-יפו, סניף של המרכז בעפולה הנותן מענה גם לאזור הצפון, שלוחה טיפולית בבני ברק המיוחדת למגזר החרדי, ובה המטפלים הם חרדים, וסניף נוסף בשפרעם שמטפל בילדים תוקפים מינית המשתייכים למגזר הערבי. סניף זה מאויש על ידי מטפלים בני אותו מגזר. סניף באזור הר חברון נפתח בימים אלה ממש, וגם בו המטפלים הם בני המקום ומשתייכים לאותה אוכלוסייה.

קיימת מודעות מצד המטפלים במרכז לצרכים הייחודיים של ילדים בעלי מוגבלות ולהתאמת הנדרשות בעבודה הטיפולית עימם ממקום שמכיר בזכותם לכבוד, לשוויון ולהשתתפות בחיי הקהילה.⁵² כך, בזמן עבודה עם ילד, אשר הוא ובני משפחתו סבלו מחירשות, נעזרו המטפלים במתורגמן לשפת הסימנים.

העבודה המעשית עם הילדים ניזונה, באופן אינהרנטי, מ"האופי החברתי" הנתון של הילד המטופל. בהקשר זה, ניתן לומר כי התובנה המלווה את העבודה עם הילדים במרכז גורסת כי סיכויי ההצלחה הטיפוליים, בהתעלם משאלת ההקשר החברתי והתרבותי שאליו משתייכים המטופל ומשפחתו, קלושים מאוד, ולו משום חוסר היכולת לפתח שיח מוסכם ויעיל עם הילד ועם הוריו.

דוגמה לאופן שבו מובא בחשבון הרקע החברתי והתרבותי הנתון, ניתן ללמוד מאופי העבודה עם ילדים בני העדה האתיופית.⁵³ צוות המטפלים במרכז ניסה לעמוד על צרכיהם הייחודיים של ילדים בני העדה האתיופית, אשר היו מעורבים בתקיפות מיניות. הצוות הטיפולי בדק, בראש ובראשונה, את משך הזמן שבו שהו הילדים בארץ טרם

52 ברוח ס' 23 לאמנה.

53 טליה אתגר ושמחה גתהון למי שלא יודע גם המישור הוא ג'ונגל – קטינים תוקפים מינית בקרב יוצאי העדה האתיופית 31-32 (2007); גולדשטיין ולאור, לעיל ה"ש 50, בעמ' 254-255, 269-270.

הפנייתם למרכז לצורך קבלת הטיפול. בהמשך, נעזרו המטפלים במומחים מהאקדמיה ומחיי המעשה על מנת לעמוד על ההיבטים התרבותיים הייחודיים, אשר חייבו התייחסות במערך הטיפולי הכולל. כך, למשל, במהלך ביצוע הערכת מסוכנות לילדים בני העדה האתיופית, שונה הנוהל הרגיל, שלפיו משתתפים כל אנשי המקצוע המלווים את הילד בתהליך ההערכה. הערכת המומחים הייתה שהגורם המרתיע בהקשר הייחודי לתרבות האתיופית, עלול להיות גורם מעכב. בניגוד לנוהל הרגיל, ניתן הסבר לילדים ולהורים, בנפרד, אודות החקיקה הקיימת בארץ, משמעותו של הגיל הפלילי וההשלכות הצפויות מהערכת המסוכנות. זאת, על מנת להפחית את מידת האיום שעלול להיווצר במעמד זה.

במקרים שבהם הילדים או הוריהם לא נמצאו דוברי עברית ראויה, והתעורר החשש באשר ליכולת שיתופם בטיפול, נעזר צוות המרכז במתורגמנים לרוסית, לערבית ולאמהרית.

דוגמה נוספת ומעניינת במיוחד לחשיבות הטמונה בהכרה, בהבנה ובהתייחסות לעולם הערכים של הילד המטופל, ניתן ללמוד מהעבודה במרכז עם בני העדה החרדית.⁵⁴ הקדמנו ואמרנו כי זו דוגמה מעניינת במיוחד, ולו משום היותה נגזרת של התערבות ייחודית בקרב העדה החרדית, אשר הצליחה לקרום עור וגידים בזכות שיתוף פעולה של המרכז עם אגף הרווחה בעיריית בני ברק ועם רבנים בעירייה. שיתוף הפעולה בין הגופים השונים, כאמור, הניב פרויקט ייחודי שמטרתו הייתה להכשיר אנשי מקצוע מהמגזר החרדי לעבודה עם ילדים ועם בני נוער חרדים שתקפו מינית.⁵⁵ בקורס ההכשרה של המטפלים הושם דגש מיוחד על אופייה של הקהילה החרדית ועל צורת החיים האופיינית לנמנים עם חבריה ועל ההשלכות המתחייבות בהקשר הטיפולי. כך, למשל, התחדד הניגוד בין תפישה חילונית הרואה באוננות תהליך טבעי ונורמטיבי מגיל מסוים ובתנאים מסוימים,⁵⁶ לבין האיסור החד משמעי הנלמד מהמקורות לגביה⁵⁷ וההשלכות הטיפוליות הנובעות מכך.

54 עוד בנושא שיתוף העדה החרדית בנושאי התעללות ועבירות מין והדיווח עליהן, ראו בכרך זה: גולדשטיין ולאור, שם, בעמ' 250-251, 267-269.

55 מובן שהעבודה עם בני נוער שונה במהותה ולו משום היותם של הקטינים בני אחריות פלילית.

56 פרק יז: הפרעות מיניות פרקים נבחרים בפסיכיאטריה 262 (אבנר אליצור, שמואל טיאנו, חנן מוניץ ומיכה נוימן עורכים, 1990).

57 ראו המקורות בבבלי, נידה יג, ע"א, כגון: "אמר רבי יוחנן: כל המוציא שכבת זרע לבטלה – חייב מיתה, שנאמר: 'וירע בעיני השם אשר עשה וימת גם אותו' (בראשית לח 10)".

3. עקרון טובת הילד

עקרון טובת הילד הוא עקרון יסוד ועיקרון מנחה לצורך הכרעה בעניינם של ילדים בשיטות משפטיות רבות, ובכללן – שיטת המשפט הישראלית.⁵⁸ בשיטת המשפט הישראלית, נקבע עקרון טובת הילד כעיקרון מנחה מכוח חקיקה⁵⁹ ומכוח האמנה הקובעת בסעיף 3 כי בכל הפעולות הנוגעות לילדים תהא טובת הילד שיקול ראשון במעלה.⁶⁰ חשיבותו של עיקרון זה נובעת, בין היתר, מהיותו ייחודי לילדים ומעיצובו כאמת מידה עיקרית המשפיעה על קבלת החלטות ועל ביצוע פעולות המשפיעות על חייהם של ילדים.

עקרון טובת הילד אינו מושג חדש בשיח המשפטי, אך הפרשנות שהוא זוכה לה כיום שונה בתכלית מזו אשר זכה לה בעבר. ככל שבעבר, ניזונה הפרשנות לעקרון טובת הילד מתפישה פטרנליסטית-פרוטקטיבית, אשר, מצידה, התמקדה בהגנה על ילדים ממקום שהכיר בחולשתם היחסית ובפגיעותם הרבה,⁶¹ הרי, כיום, החובה לפעול לטובת הילד בכל פעולה או החלטה המתקבלת בעניינו, נגזרת מזכותו הייחודית של הילד להגנה והיא זוכה לפרשנות מרחיבה המתפרשת על מכלול הזכויות, האינטרסים והצרכים של הילד.⁶² הגדרה זו של עקרון טובת הילד שואפת לשלב בין שני עקרונות

58 ראו למשל: יחיאל ש' קפלן "מטובת הילד לזכויות הילד – ייצוג עצמאי של קטינים" משפטים לא(3) 623, 625 (התשס"א), העומד על תחולתו של העיקרון, כאמור, לצד עקרון זכויות הילד.

59 כך, למשל, בענייני אפוטרופסות של הורים, ס' 3(ב) לחוק שיווי זכויות האשה, התשי"א-1951, ס"ח 248, המעגן את כוחו של בית המשפט לנהוג בענייני אפוטרופסות בהתחשב עם טובת הילדים בלבד; ס' 17 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות קובע את אמת המידה לחובת ההורים לנהוג עם טובת הקטין בענייני האפוטרופסות, וס' 25 לחוק מעגן את סמכותו של בית המשפט בנוגע להסכמים בין הורים החיים בנפרד בהתאם לטובת הקטין. ראו עוד אצל: קפלן, לעיל ה"ש 58, בעמ' 627-628.

60 בהקשר זה, האמנה מפחיתה ממשקלו של עקרון טובת הילד ומסתפקת ב"ראשון במעלה" כדי להרחיב את היקף החלטות שלגביהן חלה החובה וכן על מנת להבחין בין החלטות הקשורות לילד המסוים לבין החלטות כלליות או כאלה הנוגעות לילד ולזולתו. ראו: דו"ח כללי, לעיל ה"ש 36, בעמ' 138-139.

61 קפלן, לעיל ה"ש 58, בעמ' 634. לזיהוי טובת הילד עם צרכים גופניים, חומריים ונפשיים של הילד, בהתחשב בגילו ובצרכיו המיוחדים, ראו: אבנר ח' שאקי "איפיונים בדיני משמורת קטינים – תוך שימת דגש על יישום עקרון טובת הילד" עיוני משפט י 5, 15 (התשמ"ד).

62 הגדרה זו הוצעה על ידי ועדת רוטלוי, בדו"ח הכללי, לעיל ה"ש 36, בעמ' 134, ואומצה על ידי הנשיא ברק בעניין בע"מ 377/05 פלוגית ופלוגי ההורים מיועדים לאימוץ הקטין נ' ההורים הביולוגיים, פ"ד ס(1) 124, פס' 45 (2005). לפסיקה מוקדמת יותר שהכירה בפרשנותו השונה של עקרון טובת הילד, ראו למשל: דנ"א 7015/94 היועץ המשפטי לממשלה נ' פלוגית, פ"ד נ(1) 48 (1995), שם קבע השופט חשין לעניין עקרון טובת הילד כי "הגרעין המהותי ליצירת הרצון יהיה במציאת "טובתו" של הקטין. אותה "טובה" אינה אלא ביטוי לאינטרס הקטין ... ה"זכות" היא הקליפה החיצונית; תחתיה ה"אינטרס"; והלז, החומר המהותי היוצר את האינטרס הוא "טובת"

יסוד המשמשים בסיס להכרעות בעניינם של ילדים: עקרון טובת הילד ותפישת זכויות הילד.⁶³ השילוב המוצע מעורר את השאלה בנוגע ליחס בין עקרון טובת הילד לבין תפישת זכויות הילד. בעוד שעקרון טובת הילד נתפש כפטרנליסטי וכעיקרון הגנתי המתמקד בצרכים ובאינטרסים הגנתיים של ילדים, כגון: מזון, לבוש ובריאות נפשית, הרי שתפישת זכויות הילד שמה את הדגש על האינטרסים ועל הזכויות העצמאיים שלהם, כגון: התחשבות ברצון, בחופש הביטוי, בפרטיות, בכבוד, וכו'. מבחן טובת הילד מסור לשיקול דעת רחב ובלתי מונחה ואילו תפישת זכויות הילד היא "מושג חוקתי-נורמטיבי הנשען על מערכת זכויות מוכרת וקיימת".⁶⁴ בעניין פלוני⁶⁵ נדרש בית המשפט העליון ליחס בין מושג "טובת הילד" לבין "זכויות הילד". באותו עניין, התבקש בית המשפט להכריע בשאלת חינוכם הדתי של ילדים להורים שנפרדו בשל הצטרפותה של האם לכת נוצרית-משיחית (Jehovah's Witnesses). האב תבע את המשמורת על הילדים בבית הדין הרבני ואילו שאלת חינוכם של הילדים נדונה בבית המשפט המחוזי. בית המשפט העליון אישר את פסק דינו של בית המשפט המחוזי וקבע כי אסור לאם לחשוף את הילדים לעיקרי אמונתה. למרות התוצאה האופרטיבית הזוהי שאליה הגיעו השופטים, התעוררה מחלוקת באשר ליחס הראוי בין עקרון טובת הילד לבין זכויות הילד. הנשיא שמגר סבר שהמושג "זכויות" כולל את טובת הילד. השופט מצא העדיף, אף הוא, את השיקול בדבר זכויות הילד.⁶⁶ מנגד, סברה השופטת שטרסברג-כהן שהמושג "טובת הילד" כולל את זכויותיו.⁶⁷ אנו סבורות כי מודל "טובת הילד" שהציעה הוועדה, כאמור לעיל, חותר לשילוב רצוי בין שני עקרונות היסוד,

הקטין" (שם, בעמ' 97-98); בג"ץ 5227/97 דויד נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים, פ"ד נה(1) 453 (1998), שם דן בית המשפט בשאלת חינוכו של קטין שעלתה בהליכי גירושין בין ההורים בהחלטותיו של בית הדין הרבני. השופט חשין קבע: "... אף שטובתו של ילד ... עשויה להיות שנויה במחלוקת בתום-לב, דומה כי נוכל להתאחד כולנו סביב נוסחה כללית ולפיה הלבנה של טובת הילד, הלזו של טובת הילד, היא זכותו של הילד כי תישמר בריאותו הגופנית והנפשית, כי יסופקו כראוי צרכיו הנפשיים, הגופניים והחומריים" (שם, בעמ' 461, ההדגשה אינה במקור).

63 תפישת זכויות הילד הוכרה בתחילת שנות ה-90 כחלק מדוקטרינה רחבה ובסיסית המייצגת תפישת כוללת, ראו: תמר מורג "פסיקת בתי המשפט שלאחר הצטרפות ישראל לאמנה בדבר זכויות הילד – האומנם שיח חדש" המשפט 22, 21, 23 (2006).

64 ע"א 2266/93 פלוני, קטין נ' פלוני, פ"ד מט(1) 221, 254 (1995) (להלן: עניין פלוני).

65 שם.

66 באמרו: "יתכנו מקרים שבהם יהיה על בית המשפט לבכר הכרעה המבוססת על הכרה בזכויות הילד", שם, בעמ' 275.

67 באמרה: "השיקול שלדעתי הוא בעל המשקל העליון ... הוא שיקול 'טובת הילד'". שם, בעמ' 267. לדעה זו היו שותפים השופטים אור (שם, בעמ' 273) וזמיר (שם, בעמ' 277). וראו לעניין זה: קפלן, לעיל ה"ש 58, בעמ' 642-643; רוני שזו "זכויות ילדים חטופים: האם חוק אמנת האג (החזרת ילדים חטופים), תשנ"א-1991, עולה בקנה אחד עם דוקטרינת זכויות הילד?" מחקרי משפט כ(2) 438-434, 421 (2004).

באופן שהוא צובע את העיקרון בדבר טובת הילד בגוונים פטרנליסטיים וליברליים, כאחד, הרגישים "למגוון האינטרסים והצרכים, ההגנתיים והעצמאיים של ילדות, תוך שותפות עם רצונן הממשי והמשוער של הילדות בקביעת טובתן בדרך של פטרנליזם חיובי".⁶⁸

בהקשר של ילדים תוקפים מינית נצבע עקרון טובת הילד בגוון שונה משום שהתקיפה המינית, שבה היו מעורבים, מהווה עבירה על פי חוק. הדברים יפים לעניין קטינים תוקפים שהם מעל גיל האחריות הפלילית ועל כן יוכלו לעמוד לדין בגין מעשה התקיפה והן לעניין ילדים תוקפים שלא יעמדו לדין מפאת גילם, והם יופנו לקבלת טיפול. התקיפה המינית פוגעת באינטרס הציבורי ובקרבן מסוים. במקרה שלנו, ילד, אף הוא. דו"ח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי עומד על הגישה הראויה להבטחת טובתם של קטינים בהליך הפלילי. השאיפה היא לשקוד על הבטחת טובת הקטינים, לא בהשוואה לקטינים שאינם מצויים בהליך פלילי, אלא במסגרת המצב שבו הם מצויים, תוך כדי הבטחת זכויותיהם במידת האפשר ובשאיפה לטפל בקטין "באופן המתאימה עם תחושת כבודו וערכו העצמי, המחזק את הכבוד שהוא רוכש (כך במקור, צ"ל – רוחש) לזכויות האדם ולחירויות הבסיסיות של אחרים, תוך התחשבות בגיל הקטין ובחיוניות שילובו מחדש בחברה".⁶⁹ ואכן, חקיקת חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול) יצאה מתוך הנחה שטובתם של קטינים מחייבת כי יינקטו כלפיהם דרכי שיפוט, ענישה וטיפול ייחודיים. במילים אחרות: העיקרון הכללי של טובת הילד חל בעת העמדתו לדין פלילי, בראש ובראשונה משום היותו של הקטין ילד. ויודגש, דברים אלה אמורים בקטינים עוברי חוק בני אחריות פלילית, אך, כאמור לעיל, אנו סבורות כי הרציונל יפה וראוי ליישום, בשינויים המחויבים, גם על ילדים מטופלים במרכז, אשר אינם בני אחריות פלילית, כאמור, ואינם מטופלים במסגרת הליך פלילי. בחיי המעשה, הרעיון הוא לשקול במסגרת טובת הילד את מלוא הזכויות האינטרסים והצרכים של הילד, ההגנתיים והליברליים, הרלוונטיים להליך הטיפולי. בין היתר, לאור רצונו, תחושותיו, דעותיו ועמדותיו לגבי העניין הנדון, שלומו הגופני והנפשי, גילו וכשריו המתפתחים, ממד הזמן בחייו, מינו, מאפייניו ותכונותיו הרלוונטיים לעניין, ההשפעה הצפויה בהווה ובעתיד מנקיטת הפעולה, יחסיו עם דמויות משמעותיות בחייו ועמדתן של אותן דמויות, וכמובן, הידע המקצועי הרלוונטי.⁷⁰ המשקל שיש לייחס לעקרון טובת הילד, שהינו, כאמור, לפחות שיקול

68 רוברט ליכט-פטרן "קבלת החלטה בענייניה של ילדה – לקראת השלמה בין טובת הילדה לזכויות הילדה" המשפט 22, 73, 80 (2006).

69 דו"ח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי, לעיל ה"ש 6, בעמ' 33.

70 דו"ח כללי, לעיל ה"ש 36, בעמ' 137.

ראשון במעלה, מאפשר להביא בחשבון גם אינטרסים אחרים, כמו שיקולי בטחון
הציבור ושיקולים הנוגעים לקרבן התקיפה, כמשקל חיצוני.⁷¹

מצוידים בתובנות הללו באשר לעקרון טובת הילד פנינו לבדוק את העבודה המעשית
במרכז.

ההתייחסות לילד, כמתואר לעיל, היא הוליסטית, במובן זה שהילד הוא ראשית
לכל ילד, בן למשפחה וחבר בקהילה, הזקוק והזכאי לטיפול מיוחד בגין מעשה התקיפה
שהוא היה מעורב בו. ברי, כי מתן הטיפול לילד תוקף מינית משרת את טובתו, במובן
זה שהוא מקדם את סיכוייו להשתלב מחדש בחברה ואת שיקומו. יתרה מזו, העובדים
במרכז שואפים להתאים את הטיפול לצרכיו המיוחדים של הילד המסוים על מנת לקדם
את טובתו. ואכן, ההמלצה על הטיפול לאחר שלב הערכת הסיכון והצרכים, נעשית
לאחר שקילת גורמים שונים. בין היתר, נשקלים מינו, גילו, כשריו הקוגניטיביים,
יכולותיו של הילד במכלול תחומי חיים, רצונו ותחושותיו, מצבו הרגשי, החברתי
והמשפחתי בזמן הנתון, הערכת השפעתו של הטיפול בהווה ובעתיד והסיכוי לשיתוף
פעולה וגיוס האנשים הבגירים המשמעותיים בחייו. זאת, בשאיפה להמליץ על הטיפול
אשר ישרת את טובתו של הילד ברמה המיטבית. במילים אחרות, השאלה שעומדת לפני
מקבלי ההחלטה בדבר אופי הטיפול בילד הינה מה יהיה טוב לילד המסוים ומה ישפר
את מצבו הכולל, הן מבחינת צרכיו ההגנתיים, למשל, סביבת מגוריו, והן מבחינת
האינטרסים העצמאיים שלו, דוגמת ההתחשבות ברצונו ובתחושותיו.

4. עקרון החיים, ההישרדות וההתפתחות

עקרון החיים, ההישרדות וההתפתחות המעוגן בסעיף 6 לאמנה, מבטא זכות ראשונית
וחשובה ביותר המוקנית לילדים, ולו משום היותה בסיס למימושן של יתר הזכויות
המנויות באמנה. הזכות להישרדות מכוונת להגנה על שלמות הגוף ולהבטחת תנאים
מינימליים לקיום אנושי, כגון: ביטחון פיסי, תזונה, סטנדרט בריאות מינימלי, וכיו"ב.
הזכות להתפתחות מפורשת באופן רחב הכולל את כל תחומי החיים של ילדים,
כגון: ההתפתחות הגופנית, השכלית, הנפשית והחברתית. זכות ההתפתחות מתמקדת
בהתפתחות תקינה ואופטימלית של ילדים.

ועדת רוטלוי, בדיוניה אודות הקטין בהליך הפלילי, עמדה על כך כי תיאוריות
ההתפתחות, המדגישות את הגדילה ואת ההתפתחות של ילדים ואשר מסמלות את
הציפיות החיוביות של החברה מהקטין, מצויות במתח מתמיד עם מערכת המשפט
הפלילי. זו האחרונה מונעת על ידי איזון בלתי פוסק בין האינטרס הציבורי להגן על

71 ליכט-פטרן, לעיל ה"ש 68, בעמ' 77.

שלום הציבור לבין האמונה ביכולתו של אדם להשתנות, ובמיוחד – ביכולתם של קטינים, אם יינקטו לגביהם האמצעים הטיפוליים ההולמים.⁷² ושוב נחזור ונדגיש, הילדים המטופלים במרכז אינם בני אחריות פלילית ואינם מטופלים במסגרת הליך פלילי. עם זאת, הדברים האמורים לגבי תהליך הגדילה וההתפתחות של ילדים – המתמקדים בתקווה ובציפייה לשינוי קוד התנהגות כפועל יוצא ממתן טיפול הולם – יפים, ואולי אף ביתר שאת, כפי שאמרנו,⁷³ לגבי הילדים המטופלים במרכז, ולו מפאת גילם הכרונולוגי הצעיר יחסית. ואכן, משפנינו לבדוק את מידת יישומה של זכות ההתפתחות בעבודה הטיפולית במרכז, נוכחנו לדעת כי, בראש ובראשונה, הרציונל המנחה והמניע טמון באמונה עמוקה ומבוססת ביכולתו של הילד להשתנות, בהינתן מענה טיפולי הולם וראוי. האמירות הנשמעות, חדשות לבקרים, הגורסות כי "פעם אנס – תמיד אנס" או "פעם תקף – תמיד תוקף", אינן ראויות ואינן נכונות. אמנם, הפרספקטיבה להערכה, קצרה היא משום גילו הצעיר יחסית של המרכז. אך, מתוך הידוע לנו, בהסתייגויות המתחייבות, רובם המכריע של הילדים אשר סיימו את הטיפול במרכז לא חזר לבצע מעשים של תקיפה מינית. יתרה מכך, כאמור לעיל, מסקירת הספרות המחקרית בתחום, עולה כי המועדות, הרצידיביזם, בקרב קטינים תוקפים מינית שקיבלו טיפול, נמוך באופן ניכר לעומת אלה שלא קיבלו טיפול.⁷⁴

העבודה הטיפולית במרכז מעניקה לילד המטופל התייחסות אינדיווידואלית ממקום ששואף להביא אותו לפיתוח היכולות האישיות שלו עד הרמה המירבית האפשרית. העבודה עם הילד במרכז מספקת לו לא רק את הטיפול הפסיכולוגי, כי אם שוקדת גם, ונוסף לכך, על חינוך ועל הכרה בזכויות של אחרים,⁷⁵ על תיעול הילד למינציה תרבות הפנאי שלו בדרכים מגוונות, והחשוב מכל – על פיתוח מערכת יחסים מתקנת בתוך המשפחה עם האנשים החשובים בחייו. כפי שנוכחנו לראות בתחילת חיבור זה, האמנה מכירה במעמדם הייחודי של הורי הילד, של משפחתו ושל הקהילה ובחשיבותם להתפתחות הרמונית של הילד. בהקשר הטיפולי, נודעת חשיבות רבה למעורבותו ולשיתופו של ההורה בתהליך על מנת לקדם, במידת האפשר, את השיקום מתוך הכרה בחשיבות תפקידו של ההורה בחינוכו ובהתפתחותו של הילד, למרות שעל

72 דו"ח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי, לעיל ה"ש 6, בעמ' 34-35.

73 לעיל ה"ש 6 והטקסט הצמוד לה.

74 ראו לעיל ה"ש 7 והמקורות שם. עובדה זו נלמדת גם מנתוני מחקר שנעשה אודות עבודת המרכז בהפעלת קבוצת הטיפול עם קטינים תוקפים מינית בכלא אופק (המחקר נעשה על ידי ד"ר טליה אתגר וקרן גנות-פרגר וטרם פורסם). הנתונים מעלים כי 95.1% מהמשתתפים בטיפול לא חזרו לכלא בגין עבירת מין לאורך תקופה של תשע שנים ותשעה חודשים. יתרה מכך, 92.8% לא חזרו לכלא כלל.

75 במקרים מסוימים שיימצאו מתאימים, תישקל גם האפשרות להפגיש בין התוקף לקרבן, כפוף להסכמתו ולשקילת טובתו של הקרבן.

משפחה במשפט ג-ד התשס"ט-התש"ע איזה מין ילדים? הטיפול בילדים תוקפים מינית בראי האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד

הילד עצמו לשאת, בסופו של דבר, באחריות למעשה. ההורה הוא גורם חיצוני לתהליך הטיפולי. ואכן, המרכז מקיים, בפועל, שיעורי הדרכה וטיפולים להורים במודלים שונים. לדוגמה: יום הורים, קבוצה טיפולית להורים, מודל משולב של טיפול פרטני לילד ומשפחתו, ועוד.⁷⁶

סוגיה זו, הנוגעת לשיתופם של הורים בתהליך הטיפולי, אינה פשוטה כלל ועיקר ומעלה בעת יישומה המעשי שאלות מורכבות באשר לאיזון הראוי בין מידת שיתופו של ההורה לבין טובתו של הילד במקרה המסוים: למשל, כיצד ראוי לפעול במקרה שבו הילד אינו מעוניין ליידע את הוריו אודות פרטי המעשה והטיפול מפאת תחושת בושה או אשמה כלפיהם, או, במקרים קיצוניים יותר, מחשש מתגובת הוריו.

דוגמה למלאכת האיזון העדינה הנדרשת ניתן ללמוד מסיפורו של שמואל.⁷⁷ שמואל הופנה למרכז בהיותו בן 11, בגין נגיעות בכפייה באברי מין של שלושה ילדים, שאירעו בחודשיים שקדמו להגעתו. בשלב הערכת המסוכנות התברר ששמואל תקף מינית, במשך שש השנים האחרונות, עשרים ילדים תוך כדי שימוש בכוח ובאלימות, ואף ביצע חדירות מלאות לאברי המין. בשלב הטיפול התברר כי, לאמיתו של דבר, שמואל הספיק לתקוף כ-60 ילדים (!).

בפני המטפלים עמדה דילמה לא-פשוטה. מחד גיסא, חשוב היה לשתף את ההורים ולבנות מסגרת שבה היו ההורים מהווים משאב טיפולי זמין ותומך לילד. מאידך גיסא, התעורר החשש שמא העברת המידע המלא לאב, כפי שהתברר בשלב הערכת המסוכנות, עלולה לסכן את בטחונו של הילד. לאחר התלבטויות, הוחלט לנקוט שתי פעולות במקביל. החובה ליישם את זכותו של הילד להגנה ולא להתיר אותו חשוף לפגיעה אפשרית הביאה את המטפלים לפנות אל פקידת הסעד, אשר ליוותה את המקרה, וליידע אותה אודות העובדות והחשש שהתעורר מפני תגובה אלימה מצד האב כלפי בנו. בד בבד, דאגו המטפלים לשתף את האב ואת האם, ברמות שונות, באשר לפרטים שהתגלו בשלב הערכת המסוכנות. נוסף לשיתוף ההורים בתהליך, שותפה גם מורתו של הילד, לאחר שנמצא כי הילד פיתח עימה מערכת קשרים טובה. בשל היותה של המורה דמות חשובה מאוד בחייו של הילד, היא הפכה למשאב טיפולי נוסף ומהותי ביותר ברשת התמיכה שנבנתה בעבור הילד. ההורים הודרכו על ידי מטפלת משפחתית, כך שבסופו של התהליך הטיפולי הארוך הובנתה מערכת יחסים מתקנת עבור הילד, שסייעה לו להשלים בהצלחה את ההליך הטיפולי.

76 Talia Etgar & Hadar Shulstain-Elrom, *A Combined Therapy Model (Individual and Family) for Children with Sexual Behavior Problems*, 53(5) INT'L J. OFFENDER THERAPY & COMP. CRIMINOLOGY 574 (2009).

77 שם בדוי, כמו יתר השמות במאמר זה.

5. עקרון ההשתתפות

עקרון ההשתתפות, המעוגן בסעיף 12 לאמנה, מכיר בזכותו של כל ילד, המסוגל לעצב דעה משלו, להביע את דעתו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו ובזכותו שדעתו תישמע וינתן לה משקל ראוי בהתאם לגילו ולמידת בגרותו.⁷⁸ זהו, למעשה, העיקרון החדשני ביותר אשר האמנה מקדמת ולו רק בשל הזיקה ההדדית הקיימת בינו לבין ההכרה בזכות כבוד האדם של הילד. עקרון ההשתתפות מבטא יותר מכל את הבשורה האמיתית של האמנה לאוכלוסיית הילדים בשל ההכרה באוטונומיה של הילדים ובזכותם ליטול חלק פעיל כמשתתפים וכמשפיעים על תהליך קבלת ההחלטות בעניינם. כפועל יוצא, מכירה האמנה באמצעות עקרון ההשתתפות בנפרדותם של ילדים ובהיותם נושאי זכויות עצמאיים. עקרון ההשתתפות מעמיד את הילד במרכזו של תהליך קבלת ההחלטות בענייניו ומעניק מקום מרכזי לנקודת מבטו בהחלטות העוסקות בו.⁷⁹

כאמור, נגזרות מעקרון ההשתתפות זכויות שונות, ביניהן, הזכות להישמע, הזכות להשפיע והזכות להביע דעה בחופשיות. ההשתתפות צריך שתהא ממשית. זכויות אלה מקיימות דיאלוג תמידי עם זכותו של הילד שטובתו תישקל בכל עניין הנוגע לו. האמנה מעגנת, למעשה, רף מינימלי להשתתפותם של ילדים, הקובע, כאמור, את מסוגלותם לעצב דעה, ומקדמת בדרך זו את השתתפותם של ילדים צעירים למדי מבחינת גילם הכרונוולוגי.⁸⁰ אך האיזון התמידי המתחייב עם טובת הילד יביא לנסיגה של עקרון ההשתתפות גם באותם מקרים שבהם הנזק שייגרם לילד כתוצאה משמיעתו יהיה חמור מהנזק שייגרם לו כתוצאה משלילת הזכות. באופן דומה, יש להבין את מהותה של זכות ההשפעה. זכות ההשפעה מטילה חובה על הגורם הממונה על קבלת ההחלטות לשקול את עמדתו של הילד ולייחס לה משקל ראוי בהתאם לגילו ולמידת בגרותו. חשוב להבין בהקשר זה כי ההכרה בזכות ההשפעה אינה מעבירה אל הילד עצמו את האחריות על קבלת ההחלטה. זכות ההשפעה היא זכות נפרדת מזכות ההכרעה, ולכן אכן ייתכנו

78 דיון מפורט על הזכות להשתתפות ויישומה בישראל, ראו: רונה שוז "זכות הילד להשתתפות: בין תאוריה לבין הלכה למעשה בבתי המשפט לענייני משפחה" משפחה במשפט ב 207 (2008).

79 לעניין השינוי העמוק שמבטא עקרון ההשתתפות ביחס לתפישת מעמדם של ילדים, ראו: דו"ח ועדת המשנה בנושא הילד ומשפחתו, לעיל ה"ש 42, בעמ' 81; כן ראו: מורג, לעיל ה"ש 63, בעמ' 30; Marie-Françoise Lucker-Babel, *The Right of the Child to Express Views and to be Heard: An Attempt to Interpret Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child*, 3 INT'L J. CHILDREN'S RIGHTS 398 (1995).

80 RACHEL HODGKIN & PETER NEWELL, IMPLEMENTATION HANDBOOK FOR THE CONVENTION ON THE RIGHT OF THE CHILD 149-151 (Unicef press, fully revised 3rd ed. 2007), available at www.unicef.org/crc/files/Implementation%20Handbook%203rd%20ed.pdf.

מקרים שבהם – לאחר שנשמעה דעתו של הילד שעניינו עומד לדיון ולאחר שיוחס לה משקל מתאים – תתקבל החלטה שונה מרצונו של הילד כפי שהובע.

דברים אלה מקבלים דגש מיוחד שעה שעסקינן ביישום עקרון ההשתתפות בהליך טיפולי, אשר, כאמור לעיל, במרבית המקרים, הינו הליך כופה, שבו מעצם טיבו נכפים על אדם אמצעי טיפול מכוח החוק. העובדה שמדובר בהליך כופה מאירה את עקרון ההשתתפות באור שונה: את שמיעת הילד, יש לאזן מול גורמים נוספים, כמו, למשל, הצורך לשמור על סדר ומשמעת, הצורך להגן על הילד עצמו, החובה להכיר באחריות למעשה שבוצע וקיומו של קרבן/קרבת. את שאלת המשקל הראוי, שיש לייחס לרצונו ולעמדתו של הילד כפי שהובעו, יש לאזן מול אינטרסים של הציבור בכללותו ואינטרסים של קרבן התקיפה המסוים. השאיפה היא, על כן, לממש את עקרון ההשתתפות של הילד וליישמו בהתחשב בנסיבות הייחודיות להליך הטיפולי.

ואכן, למרות אופייה המיוחד של העבודה במרכז, כאמור, קיימת מחויבות של העוסקים במלאכה לקידום עקרון ההשתתפות של הילדים המטופלים, בזיקה לשאלת טובתם, מתוך הכרה אמיתית בחשיבותו של עקרון ההשתתפות ותורמתו לילד ולתהליך הטיפולי ולמרות המורכבות הרבה המלווה את יישומו, הלכה למעשה. סיפורם של אור ותום יסייע להמחיש את המורכבות הכרוכה במימוש עקרון ההשתתפות בתהליך הטיפולי, ויחד עם זאת – את המחויבות של המטפלים ליישמו. לפני שנים אחדות הגיעו למרכז אור ותום, שניהם היו אז בני 11, והם הופנו למרכז לאחר שהשתתפו באונס קבוצתי. הערכת אנשי הטיפול גרסה כי הטיפול האופטימלי לאור ולתום יינתן במסגרת טיפול קבוצתי,⁸¹ אם כי לנוכח הדינמיקה המורכבת בין אור לתום בזמן מעשה התקיפה, אשר התגלתה בשלב הערכת המסוכנות, הסברה הייתה כי לא יהיה זה נכון לשבץ את שניהם באותה קבוצה טיפולית. אור שובץ לקבוצה טיפולית מסוימת ואילו תום היה מועמד להיקלט בקבוצה טיפולית אחרת שהתקיימה במרכז באותו זמן, ועשויה הייתה להתאים לו. אלא שקבוצה טיפולית זו התכנסה ביום ובשעה שבהם התקיים אימון השחייה של נבחרת בית הספר, שתום נמנה עם חבריה והביע את רצונו הברור באזוני המטפלים להמשיך בפעילותו זו. הדילמה הייתה קשה. מחד גיסא, אי התייצבותו של תום לאימוני נבחרת השחייה הייתה גורמת להדחתו מהפעילות, אשר תום, כאמור, הביע את רצונו הברור להמשיך בה ואשר נמצאה על ידי אנשי הטיפול כמשרתת את טובתו. בהקשר זה, ההערכה הייתה כי מכיוון שתום ביצע את מעשה התקיפה עם שותפים נוספים, קרי: במסגרת קבוצה, המשך פעילות השחייה של תום בנבחרת, קבוצה, יהא בו כדי לשמש לו הודמנות טובה ליצירת קשר עם קבוצת התייחסות חדשה, נורמטיבית ומתאימה, שיכולה הייתה להוות מנוף להתוויית גבולות חדשים וחיוביים מבחינתו. יתר על כן, המשך פעילות השחייה נמצא על ידי המטפלים כאפיק חיובי לתעל את האנרגיות הפיסיות שהיו אצורות בתום ובתוך כך אף לסייע ולקדם תהליך של בנייה מחודשת של ערכו העצמי. מאידך גיסא, לא הייתה כל אפשרות

81 טליה אתגר "טיפול קבוצתי בעברייני מין מתבגרים" חברה ורווחה יט(2) 215, 218-220 (1999).

לשנות את מועד כינוסה של הקבוצה הטיפולית שאליה היה תום מיועד להשתבץ. בסופו של דבר, ולאחר בחינת מכלול השיקולים, ניתן לעמדתו של תום משקל בתהליך קבלת ההחלטה והוחלט לתת לו טיפול פרטני. עם זאת, המטפל הסתייע בקיומה של קבוצת השחייה ובמשקלה בחייו של תום כדי לקדם את התובנות שלו בכל הנוגע להשפעת קבוצה עליו, לתפישתו את עצמו ביחס לקבוצה, לחלוקת תפקידים בקבוצה, באופן שהגדיר מחדש את תפקידו של תום בקבוצה חברתית נתונה.

ו. אחרית דבר

בפתח דברינו עמדנו על כך שהאמנה חרטת על דגלה את התפישה השיקומית כלפי קטינים עוברי חוק, להבדיל מהתפישה הענישתית. דברים אלה אמורים, כאמור, בקטינים בני אחריות פלילית. אנו סבורות, כאמור לעיל, כי אין חולק על חשיבותם היחסית לגבי ילדים צעירים יותר בגילם הכרונולוגי, לאור הציפייה החברתית והנתונים בשטח באשר ליכולתם של הילדים להשתנות בהינתן טיפול ראוי והולם. לדעתנו, ניתן לומר כי כיום, בעקבות האמנה בדבר זכויות הילד, מוטלות על המדינה החובה והאחריות הבלעדית לקיים מערכות רווחה ושיקום ליישום זכויותיהם של ילדים, הלכה למעשה. יישום האחריות הקהילתית, בהקשר הדיון שלנו, יקדם את התובנה כי הצרכנים הם הילדים וכי יש לשקוד על שיפור איכות השירות הניתן להם. לנוכח העובדה, שהמדינה אינה מפעילה כיום תכניות טיפוליות לאוכלוסיית הילדים התוקפים מינית, אשר לא יוכלו לעמוד לדין מפאת גילם הכרונולוגי,⁸² פנינו לנסות לאמוד את טיבו של הטיפול הניתן במרכז בפרספקטיבת עולם התוכן של האמנה ואת מידת הצלחתו לספק מענה הולם לאותם ילדים המופנים אליו, באופן שעשוי להצדיק את הרחבת פעילותו כל עוד המדינה אינה מיישמת את חובתה. נוכחנו לדעת כי, למרות גילו הצעיר יחסית של המרכז והעובדה שהעבודה בו בתחילת דרכה קרמה עור וגידים ללא קשר לאמנה וללא הכרת תכניה, הייתה במישור המהותי הכרה בתפישות שמזוהות כיום עם האמנה. כך, לדוגמה, ההכרה במרכזיותו של הילד בתהליך, בהיותו נושא זכויות, לדוגמה, הזכות להשתתפות, ומעל לכל, בהיותו ילד ולא רק תוקף מינית. גם הרציונל העומד ביסוד העבודה הטיפולית במרכז תאם כבר מראשית הדרך, לגישתנו, את תפישות היסוד של האמנה בשאיפה להביא את התוקף במהלך הטיפול לקבלת אחריות על מעשה התקיפה ועל הנזק שגרם לקרבן המעשה.

82 למען שלמות התמונה נציין כי, לאחרונה, החלה המדינה לפעול להכשרת מטפלים בילדים תוקפים מינית ולמתן טיפול לילדים אלה, ככל שמדובר ברמת מסוכנות נמוכה עד בינונית.

כיום, המודעות החברתית באשר למעמדם של ילדים הולכת וצוברת תאוצה. העבודה במרכז נעשית במקביל ללימוד שוטף של האמנה ושל תכניה, לחשיבה משותפת טיפולית-משפטית ומתוך ניסיון בלתי מתפשר "ליישר קו" עם עקרונותיה ולמצוא מודלים ראויים לעבודה. במובן זה, ניתן להצביע על שאיפה עקבית לטוב יותר. הצד השני של המטבע מחדד את הקשיים ואת הדילמות המתעוררות בתהליך הלמידה. כך, למשל, אחת השאלות, אשר העסיקה את הצוות המטפל חדשות לבקרים, נגעה לחובת הדיווח במתכונת שהייתה קיימת עובר לתיקון חוק העונשין, אשר הוגבלה למקרים שבהם בן המשפחה הפוגע היה בגיר ולא חסר ישע, ולפיכך, לא חלה באותם מקרים שבהם קטין נפגע מינית בידי אחיו, אשר טרם מלאו לו 18. כדי לסבר את האוזן נדגיש כי, למעשה, חובת הדיווח במתכונתה הקודמת, לא חלה, למשל, על הורה אשר היה מודע לכך כי ילדו פגע מינית באחיו. כיום, בעקבות תיקון חוק העונשין,⁸³ אשר המרכז היה אחד הגורמים להנעתו, הורחבה חובת הדיווח אודות עבירות מין בקטינים במשפחה, גם למקרים שבהם קיים חשד כי קטין נפגע בידי בן משפחתו שהינו קטין, אף הוא. שאלות נוספות המתעוררות, באופן כמעט שגרתי במהלך הטיפול בילדים פוגעים מינית במרכז, נוגעות להתנהלות העדינה בין הגורמים המעורבים. למשל, כיצד ראוי לנהוג כאשר ההורים אינם ממלאים את חובתם ואת אחריותם כלפי הילד ו"מסייעים" לילד על ידי הכחשת האירועים? האם קיימת חובה על המדינה להתערב? האם יש לאפשר לילדים גישה עצמאית לקבלת ייעוץ וטיפול? מה ההשלכות המתחייבות מכל האמור על מערכת היחסים בין ילדים, הורים והמדינה?

מאמר זה הינו סנונית ראשונה המבשרת את בחינת הזיקה בין השפה הטיפולית למסגרת המשפטית בתחום של טיפול בילדים תוקפים מינית. אנו מקוות כי בעקבותיו תזכינה יתור השאלות, אשר נלמדו במהלך העבודה המשותפת, למחקר נוסף. מה שברור הוא כי, בעבור חלק ניכר מהילדים התוקפים מינית, הטיפול במרכז מהווה הזדמנות אמיתית, אולי יחידה, אולי אחרונה, לפחות עד הגיעם לגיל האחריות הפלילית, לשינוי קוד התנהגות. חשוב שהמדינה תתמוך בצמתים אלה ותשקיע בהם ממשאביה למען אותם ילדים ולמען החברה כולה.